

MEHMET DEMİRYÜREK
(Lefke)

BOSNA HALKININ İSTİRHÂMÂTI (1875)

Anahtar Kelimeler: Bosna, Osmanlı İdaresi, Vergiler.

GİRİŞ

XIX. yüzyıl ortalarında Bosna Müslümanları gibi Bosna Hristiyanları da isyanlar çıkardılar. Tanzimat ve Islahat Fermanlarında vaadedilen ıslahatların yapılmadığından şikayet eden bazı “*Hristiyan köylüler İslâm arazi sahipleri aleyhine ayaklandılar ve Türkler de bu harekete karşı şiddetle mukabele edince birçok Bosna hristiyanları Avusturya’ya kaçtılar*”(1858) ve “*Türkiye elçisine de padişaha arz edilmek üzere bir ariza verdiler. Bâb-ı âli bu ihtilâfı halletmek üzere Bosna’ya bir heyet gönderdi. Nihayet 1859 senesinde (14 Safer 1276=12 Eylül 1859) köylülerin arazi sahiplerine verecekleri aidat ile iki tarafın birbirine karşı hukuk ve vazifelerini tesbit eden kararnâme tanzim edildi. Lâkin bu kararnâme pek fena tatbik edildiğinden, yeni ihtilaflara meydan verdi. 1875 senesi ilkbaharında Hersek Hristiyanları ayaklandı.*”¹ İşte Bosna halkının sadrazamlığa yazdığı dilekçe de bu tarihe rastlamaktadır.

A. BOSNA HALKININ SADRAZAMLIK MAKAMINA MÜRACATI

Bosna Halkının Dilekçesi

“1866 yılında vilayet olarak adlandırılan Bosna bu sıralarda” 7 sancaktan oluşuyordu. Bu sancaklar Saraybosna, İzvornik, Banaluka, Bihke, Travnik, Hersek ve Yenipazar sancakları idi.²

¹ A.g.e., s.732-733.

² Feridun Emecen, *Bosna Eyaleti*, a.g.e., s. 296.

1874 yılında Bosna Vilâyeti yine 7 sancaktan oluşuyordu. Bu sancaklar Saraybosna, Yenipazar, Benaluka, İzvornik, Bihke, Hersek ve Travnik idi.³

1875 yılı baharında Hersek Hristiyanları ayaklandığı zaman Bosna Müslümanları da uzun bir dilekçe ile İstanbul'a müracaât etme ihtiyacını duymuşlar ve Sadrazamlığa hitaben bir dilekçe yazmışlardır.⁴

Sadrazamlık makamına gönderilen bu dilekçede halkın pek çok şikâyeti dile getirildiği için bu dilekçe aynı zamanda bir "şikâyetname" özelliği de taşımaktadır. Halk adına hareket eden kişiler halkın sıkıntılarını, sorunlarını, dilek ve temennilerini dile getirmişler ve sözünü ettikleri sorunlara çözümler önermişlerdir. Hatta dilekçelerinde sözünü ettikleri durumların araştırılması için bir müfettiş gönderilmesini dahi talep etmektedirler. Söz konusu dilekçe sonunda "ıslah etme ve düzenlemeler konusunda arz edilen durumların hepsinin özüne vakıf olmak istenilirse tarafınızdan namuslu ve doğru sözlü bir müfettişin tayin edilerek gönderilmesini veya devlet hazinesine yük olmamak için kendi masrafiyle birlikte sorumluluğu üstlenecek ve halk tarafından seçilecek beş altı kişinin İstanbul'a" gelmesine izin verilmesini "rica ve niyaz eyleriz." denilmektedir.

Söz konusu dilekçenin son kısmında dilekçenin yazılma sebebi de açıklanmıştır. Buna göre "halktan elde edilen devlet gelirleri devletin varlığının temelidir. Arz ettiğimiz isteklerimizin çoğu gelirlerin azalmasından ibarettir. Fakat işlerin artmasıyla gelirlerin de artması doğaldır.⁵ Aksi halde gelir artışının yok olmasının gelecekte meydana gelecek olaylara sebep olduğu genellikle kabul edilmiş bir durumdur. Bizim dilekçemizde arz ettiklerimiz de buna yöneliktir. Yani istenilen şekilde halkın ve sonuçta da devletin gelirlerini arttırma arzusundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu arzunun rağbet görmesi konusunda şimdiye kadar meydana gelen yanlış anlamalarla bir süreden beri aramızda var olan yanlış anlamaların da kişisen anlaşmazlıklardan kaynaklandığını ve çevremizde bulunan medenî milletler ve kavimler gibi

³ Salname 1290 (1973).

⁴ Bu dilekçenin orijinali Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) kontrolünde bulunan Türkçe Kitaplar Kütüphanesindedir. Belgeye herhangi bir tasnif numarası verilmemiş olup bir zarf içerisinde bulunmaktadır.

⁵ "Hükümdarın askersiz gücü olamayacağını; para olmadığı takdirde askerin beslenemeyeceğini; teb'ası müfferreh değilse paranın olamayacağını ve halkın refahının da ancak adaletle sağlanacağını" vurgulayan ve "XI. yüzyılda yazılmış Kutadgu Bilig'den 1839 Tanzimat Fermanı'na kadar Türk siyasaliteratüründe defalarca tekrarlanan" bu anlayışın (Bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", Türkiye Günlüğü, sayı 11, Yaz 1990, s. 31) Osmanlı Devleti vatandaşları arasında Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra da varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

medenîleşme ve ilerleme yolundaki tek engelin birlik ve beraberlik içinde olmayışımızdan kaynaklandığını anladık... Amacımızın birbirine eş değerde ilerleme ve gelişme ile refaha kavuşma temennilerine yönelik olduğunu arz ve izah etmeye gerek yoktur. Bosna vilâyeti yabancı ülkeler ile çevrilmiş olup vilâyet içerisinde var olduğu arz olunan uygunsuzluklar çevremizde olmaları dolayısıyla çevre ülkelerde de yankılar uyandırmaktadır. Bundan utanç duymaktayız. ”

Dilekçenin bu son kısmında söz konusu dilekçede dile getirilenlerin doğruluğu bir kez daha vurgulanmaktadır. Buna göre “*arz ettiklerimiz zerre kadar yalandan, aslı esası olmayan sözlerden ve her türlü özel maksalardan uzaktır.*”

Dilekçenin Yazılış Tarihi ve Taşındığı İmzalar

Bu şekilde meydana gelen dilekçenin tarihi ise 23 Haziran 1875'tir.⁶ Dilekçe e-d-daî ve bende imzaları/mühürleri ile imzalanmıştır. “*E-d-daî*” imza/mühürlerinin sayısı 36'dır. “*Bende*” imza/mühürlerinin sayısı ise 271'dir. 4 adet imza/mühür yeri boş olup sadece bende yazısı vardır. Bazı imza/mühürler okunabiliyorsa da tamamı okunamamıştır.

Bu dilekçelerden birincisinden bir sonuç elde edilemediği şeklindeki ifade dikkate alınır ise ilk dilekçe belki de İstanbul'a hiç ulaşmamıştır. İkinci dilekçenin orijinali de Kıbrıs'ta bulunduğu göre, belki de ikinci dilekçe de yerine ulaşmamış ve dilekçede dile getirilen sorunlar da çözüme kavuşturulmamıştır. Zaten 2 yıl sonra, 1878 yılında, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmiştir.⁷

Dilekçede Dile Getirilen Hususlar

Bosna halkının dile getirdiği hususlar “giriş” olarak sayabileceğimiz bir bölüm ile 13 bölümden/maddeden (toplam 14 bölüm) oluşmaktadır. 1875 yılındaki Bosna vilâyetinin sosyal ve ekonomik durumunu yansıttığına inandığımız söz konusu dilekçedeki on dört bölümün başlıkları şunlardır:

1. Giriş
2. Arazi Durumu
3. Hayvanların Durumu
4. Ticaretin Durumu
5. Aşar Vergisinin Durumu
6. Emlâk Yazımının Durumu

⁶ Rumi 11 Haziran 1291.

⁷ J. Krcsmarik, “Bosna-Hersek”, *İA*, Cilt 2, MEB Yayını, Eskişehir 1997, s. 732-733.

7. Koru ve Baltalık Ormanların Durumu
8. Sahipli Taşınmaz Malların Tapu Sureti ile İşleme Tâbi Tutulması Hakkında Düşünceler ve Ricalar
9. Belediyelerin Durumu
10. Tımarlıların Bedel Ödemesi Konusu
11. (Mahkemeler ve Meclisler İçin) Aza Seçimi Durumu
12. Yol ve Köprü Yapımı ile Görevlendirilen Amelelerin Durumu
13. Gayrimüslimlerin Ödediği Askerlik Bedelinin Durumu
14. Mahkemelerin ve Diğer Devlet Dairelerinin Durumu

Dilekçenin her bir bölümünde, önce konuyla ilgili Bosna'daki mevcut durum ve bu konudaki kanun ve nizamlar üzerinde durulmakta sonra da halkın arzusu dile getirilmektedir..

B. BOSNA HALKININ DİLEKÇESİNDE ELE ALINAN KONULAR

Dilekçenin Giriş Bölümü

Dilekçenin “Giriş” bölümü olarak addedebileceğimiz kısımda verilen bilgilere göre, bu dilekçe sadrazamlık makamına yazılmış olup dua ile başlamakta ve şöyle denilmektedir: “*Allah kerem sahibi yüce padişahımızın saltanatlarını ve ömrünü uzun eylesin, ülkelerinin sayısını arttırsın, Amin.*”⁸

Bu bölümdeki ifadelerle göre dilekçeyi yazan “*Bosna halkıdır.*” Bosna halkı devlete bağlılığının bir gereği olarak “*devlet uğruna*” canını ve malını feda etmekten övünç duymaktadır. Bu fedakârlığın son örneği “*sona eren Karadağ meselesi ile meydana gelen diğer olaylar gibi olağanüstü olaylarda*” gösterilen büyük fedakârlık ve hizmetlerdir. Bosna halkı padişahın şefkat ve merhametine muhtaçtır. Sadrazamlık makamına bundan üç ay önce bir dilekçe gönderilmiş, daha sonra ise bu dilekçenin içeriğinin kabul edilip uygulamaya konulması için bir de telgraf gönderilmiştir. Ama bugüne kadar hiçbir cevap alınmamıştır. Bu arada söz konusu dilekçede belirtilen sorunlar da ağırlaşmış ve çözüm ihtiyacı artmıştır. Bazı vilâyet memurlarının ise yaranmak ve böylece memuriyetlerinin devamını garantiye almak için halk tarafından verilen dilekçe içeriğinin başka anlamlara geldiği yönünde Sadrazamlık makamına bilgi verme girişiminde bulunduğu işitilmiştir. Oysa Bosna halkının dilekçesinin amacı “*sadece gerçekleri ifade etmek*” ve vatanın “*bayındırlığının artması*”ndan başka bir şey

⁸ Bundan sonra metin içindeki alıntılar sadeleştirilerek verilecektir. Belgenin yeni harflere çevrilmiş metni makalenin eki olarak sunulmuştur.

değildir. Şimdi ise hem ihtiyaçlar artmış hem de daha önce gönderilen dilekçe “kısa ve açık” olduğundan madde madde yazılarak yeniden Sadrazamlık makamına gönderilmektedir.

*Dilekçenin I. Bölümü*⁹

Dilekçede üzerinde durulan konuların birincisi arazi durumudur. Belgeye göre Bosna vilâyeti ekvatorundan 45° kuzeyde bulunmaktadır. Genel olarak yüksek dağ ve tepelerden ibarettir ve soğğun fazla olmasından dolayı toprağın verim kuvveti çok zayıftır. Bu nedenle imparatorluğun diğer bölgelerinin arazileri ile kıyaslanamaz. Bölge toprağı bol gübre ile gübrelenmez ise ziraate ve çiftçiliğe uygun değildir. Ayrıca ekilen ve gübrelenen tarlalarda bile üçüncü, dördüncü ve pek nadiren de beşinci tohumdan daha fazla ürün alınamamakta ve toprağı terbiye etmenin olmazsa olmazı olan gübrenin varlığı ise hayvanlara bağlıdır.

Toprağı gübrelemede hayvanî gübrenin kullanıldığını ifade eden dilekçeye göre, ikinci maddede yazılanlardan açıkça anlaşılacağı üzere, hayvan sayısı da oldukça azdır. Defterhânedeki bulunan defterlerde yazdığına göre, Bosna vilâyetinin çoğu bölgelerine, fetihten sonra öşür vergisine karşılık ve “*Flori*” adıyla pek küçük bir miktar, yani şimdiki öşür vergisinin onda biri kadar ve belki de daha az bir vergi konulmuştu. Bosna’da bu vergi Tanzimat’ın ilanına kadar bu şekilde alınmıştır. Bosna’da ayrıca birçok bölge halkı arazinin arızalı/verimsiz durumu nedeniyle “*eski padişahların fermanları ile bütün vergilerden muaf*” tutulmuştur.

Oysa bu arazilerden alışılmış öşür vergisi alınmaya başlanmış ve hatta geçen yıl ayrıca “*arazi gelirlerinden padişah emri ile ¼ oranında öşür*” vergisi alınmaya başlanmıştır. Ancak toprağın verimsizliği nedeniyle halkın bu vergiyi ödeme gücü yoktur. Eğer bu vergi alınmaya devam ederse tüm halk perişan olacaktır. Halk “*Allah aşkına ve padişah başı için bu ¼ öşrünün alınmasından vazgeçilmesi için*”¹⁰ yalvarmaktadır.

*Dilekçenin II. Bölümü*¹¹

Dilekçenin ikinci bölümünde Bosna vilayeti dahilindeki hayvancılığın durumu anlatılmaktadır. Buna göre, iki seneden beri Bosna vilâyetinin her tarafında sığır hastalığı, birçok yerde de davar hastalığı

⁹ Orijinal belgede “Birinci bend: Ahvâl-i Arazi” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

¹⁰ A.g.e., s.1.

¹¹ Orijinal belgede “İkinci bend: Hayvânât Ahvâli” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

ortaya çıkmıştır. Bu sene taze otların azlığı ile beraber kış mevsimi de ta Haziran'a kadar karlı ve şiddetli olarak devam etmiştir. Nisan ayında karın kalınlığı 1 arşına¹² ulaşmıştır. Unun, en ucuz olduğu yerde bile fiyatı kırk paraya çıkmış ve Avusturya'ya yakın bölgeler Avusturya'dan yüksek fiyatla un almaya mecbur kalmışlardır. Hatta bazı yerlerde para ile dahi un bulunmaz olmuştur. Bunun sonucunda da açlıktan sayısız hayvan ölmüş ve ölmektedir.

Dilekçeye göre, arazinin yapısı nedeniyle ihracatın temel maddesini hayvanlar oluşturduğu için bir sene on dört aydan beri alışverişe fazlasıyla durgunluk gelmiştir. Araziden elde edilen ürünlerin de benzer bir sonuçla karşılaşmaması için Allah'a dualar edilmektedir.

Arazinin yapısı nedeniyle ziraatin sınırlı olduğu, hayvancılığın ise kışın uzun sürmesi ve çeşitli hastalıklar nedeniyle çok zor bir durumda bulunduğu ifade edilen belgeye göre, durum bu kadar kötü iken bir de konuyla ilgili olarak halktan alınan vergiler vardır. Bu vergilerden birincisi "*bey'iyye*"¹³ dir. Dilekçeye göre, "*bey'iyye*" vergisi nizamname gereğince sadece "*dellâl*"¹⁴ vasıtasıyla yapılan satışlarda alınabilir. Oysa burada nizamnameye aykırı olarak "*çarşıda, pazar yerinde, han ve evlerde, köylerde ve kasabalarda ve her nerede olur ise olsun*" ve nasıl satılırsa satılsın her satıştan "*bey'iyye*" vergisi alınmaktadır. Bundan dolayı da mültezimlerin açtığı çeşit çeşit davalar nedeniyle halk günlerce ve aylarca mahkemelerde süründürülmektedir.

Söz konusu dilekçede hayvancılık ile ilgili olarak dile getirilen ve nizamnameye aykırı olarak alındığı iddia edilen ikinci vergi ise "*zebhiyye*"¹⁵ vergisidir. Dilekçeye göre Bosna vilâyeti yılın büyük bölümünde karlar altında bulunmaktadır. Dolayısıyla meralar da karlar altındadır. Bu nedenle hayvanlar uzun süre ahırlarda kalmakta, taze ot yiyememekte ve kuru otlarla beslenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu süre içerisinde de kimi zayıflıktan kimi de hastalık ve otsuzluktan telef olmaktadır. Fakat buna rağmen "*ağnam*" vergisinin eskiden olduğu gibi alınması için talimat verilmiştir ve bu talimat gereğince hayvanların mart ayına kadar sayımının yapılması ve buna göre vergilendirilmesi gerekmektedir. Ama bu sayım yapılmamakta ve vergi eskiden olduğu gibi alınmaya devam edilmektedir. Bu nedenle koyun sahipleri perişan durumdadır ve umutsuzluğa düşmüşlerdir. Sonuçta ise hayvan beslemeye karşı ilgisizlik doğmuştur. Bu ilgisizlik memleket için çok zararlıdır. Halkın dileği "*bey'iyye*" vergisinin kanunlara uygun olarak alın-

¹² 1 arşın 68 santimdir.

¹³ Bey'iyye: Satış vergisi.

¹⁴ Dellâl: Satılacak şeyi satan, alıcı ile satıcı arasında vasıta olan kişi.

¹⁵ Zebhiyye: Kesim.

ması, “zebhiyye” vergisinin ise affedilerek koyun sayımının mayıs ayı başlarında yapılmasının sağlanmasıdır.

*Dilekçenin III. Bölümü*¹⁶

Bosna halkı dilekçesinin üçüncü bölümünde vilayetin ticaret durumuna değinmiştir. Buna göre vilayetin ihracatı “*hayvan, zahire ve erik*”ten ibarettir. Fakat yukarıda açıklandığı üzere hayvanlar hastalıktan kırılmaktadır. Arazi yapısı nedeniyle zahire yeterince bol değildir. Bu nedenle Avrupa tüccarı bunlara rağbet etmemiştir. Erik ağaçları ise baharda çiçek açmış ama kırağı düştüğü için bu çiçekler donmuştur. Bu nedenle geçen yıl da erik olmamıştır. Ayrıca bir de elli seneden beri eşi benzeri görülmemiş bir kıtlık olmasından dolayı halk ızdırap içindedir. Hatta tüccar ve esnaftan hiç umulmayan kişiler dilenci durumuna düşmüşlerdir. Bu nedenle esnaf “*şefkat ve merhamet*” talep etmektedir.

*Dilekçenin IV. Bölümü*¹⁷

Söz konusu dilekçenin dördüncü bölümü “*aşâr*” vergisi hakkındadır. Dilekçeye göre “*aşâr vergisinin artması konusunu memurlar kendilerinin memuriyetlerinin devamı, kuvvet ve haysiyetlerinin yegâne sebebi*” olarak görmektedirler. Bu nedenle de aşâr vergisinin müzayedesinde var güçlerini mültezimlerin yüksek bedel ile bu müzayedeyi kazanması yolunda harcamakta ve mültezimleri de güçlü ve inanılır vaadlerle ikna etmektedirler. Sonuçta da aşâr vergisi yüksek bir bedel ile iltizama verilmektedir.

Dilekçeye göre, bu şekilde müzayedeyi kazanan mültezimler ise insafsız olmaktadır. Hiçbir zaman “*nizâm ve talimata*” uymazlar. Kendi canları acımadığı için ve müzayede sırasında aldığı teminatın derecesine göre “*hasılatı*” deftere yazıp vergiyi almaya teşebbüs ettikleri zaman durum o kadar kötüleşir ki, çiftçiler işlerini güçlerini bırakıp mahkemeye müracaat ederek davalar açarlar. İdareciler ise bir günde görebilecekleri davayı günlerce ve haftalarca sürüncemede bırakırlar. Sonuçta ya köylüler bıkip davadan vazgeçerler ya da dava sonucunda mültezim haklı çıkar. “*Hiçbir vakit aşâr davasında köylülerin haklı çıktıkları duyulmamıştır.*”

Dilekçenin bu maddesinde dile getirilen bir diğer husus ise verginin miktarı ile ilgilidir. Buna göre, aşâr vergisine karşılık olarak alınagel-

¹⁶ Orijinal belgede “Üçüncü bend:Ticaret Ahvâli” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

¹⁷ Orijinal belgede “Dördüncü bend:Aşâr Ahvâli” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

mekte olan eşya için ortalamaya ve piyasa fiyatına bakılmadan daha önce verilen teminat gereğince mültezim vergi miktarını arttırır. Çünkü ya hesabı çıkışmamıştır ya da gözünü hırs büyümüştür. Bundan dolayı da her yıl aşâr bedeli artmaktadır. Fakat elde edilen ürün miktarı ile toprağın verimi gerçekte bu kadar artmadığından köylüler çok zor durumda kalmaktadırlar. Mültezimlerin yaptıkları halka karşı bir zulümdür ve memurlar ve mültezimlerin bu tutumu halkı sıkıntıya düşürmektedir.

Dilekçeye göre, halk zaman zaman devlet büyüklerine müracaat etmektedir. Ama bu müracaatlardan bir sonuç elde edilemediği için çiftçilerin çalışmaları “gevşemiş” ve sonuçta çiftçiler arazinin bir bölümünü ekip, çoğunu ekmemeye başlamışlardır. Giderek fakirleşen ve borç içinde yüzmeye başlayan çiftçiler daha sonra da çaresiz kalıp başka ülkelere göç etmeye başlamışlardır. “*Hersek Sancağı'ndan Karadağ'a ve Yenipazar Sancağı'ndan Sırbistan'a ve Bihke ve Banaluka sancaklarından Avusturya'ya*” göç eden pek çok aile vardır. Bu durum çok çirkindir ve devlet ve millet için çok zararlıdır. Bu nedenle halk “*Allah aşkına olsun*” şu aşar vergisinin iyi bir şekilde toplanması için gereken tedbirlerin süratle alınması için yalvarmaktadır.

*Dilekçenin V. Bölümü*¹⁸

Bosna halkının söz konusu dilekçesinin beşinci bölümünde ele alınan konu ise “*emlâk yazımı*” konusudur. Dilekçeye göre İzvornik Sancağı'nda emlâk yazımı yapılmaktadır. Yazım sırasında emlâke biçilen değer ile müzayede yoluyla satış arasında fark vardır. Emlâke biçilen değer, müzayede ile satış değerinin dört beş katıdır ve halka göre bu adaletsizliktir. Bu adaletsizlik yukarıda arz edildiği gibi “*memurların memuriyetlerinin devamı ve haysiyetlerinin yükseklği için gerekli olan görünüşte devlete hizmet ve sadakat girişimlerinin*” bir sonucudur. Oysa bu durum memurların kendi kişisel çıkarları için halkın ve manevî olarak da devletin sürekli olarak zararına yol açacak bir girişimdir. Bu nedenle halk bu tür olayların meydana gelmemesi için gereken tedbirlerin alınmasını istirham etmektedir.

*Dilekçenin VI. Bölümü*¹⁹

Dilekçenin altıncı bölümünde Bosna vilâyetinin ormanları üzerinde durulmaktadır. Dilekçeye göre, köy ve kasabaların etrafında halkın

¹⁸ Orijinal belgede “Beşinci bend:Tahrir-i Emlâk Maddesinin Ahvâli” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

¹⁹ Orijinal belgede “Altıncı bend:Koru ve Bataklıkların Ahvâli” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

odun, çift çubuk işleri ve ev yapımı için kereste olarak kullanması amacıyla bazı orman arazileri ayrılmıştır. Bu tür “*baltalık ve korulardan*” öncelikle köy ve kasaba halkının ücretsiz olarak yararlanacağı Arazi Kanunnamesi’nde açıkça belirtilmiştir. 1

Dilekçede ileri sürüldüğüne göre, durum böyle iken çoğu kazalarda çiftçiler söz konusu haktan faydalanamıyorlar. Hatta tarlalarının etrafına “*çit çevirmek*” için icab eden kazık ve çubuğu kesmek için dahi işlerini güçlerini bırakarak köy muhtarından ilmuhaber alıp kazaya gidip izin tezkeresi almak zorunda kalıyorlar. Eğer bunu yapmazlarsa da çiftçilerden para cezası alınıyor. Ayrıca bu tür “*baltalıklardan*” kesilip civar kasabaya kendi sırtında veya hayvanıyla götürdüğü kereste ilgililerce damgalanıyor ve satış fiyatına uygun olarak 1/10 oranında vergi alınıyor.

Dilekçeyi yazanlara göre, söz konusu kerestenin kesim yerinden üç, dört veya beş saat uzaklıktaki kasabaya o şekilde naklinden dolayı bir de “*muavenet-i nakliyesinden*” vergi alınmaktadır. Orman Nizamnamesi’ne göre, yabancı ülkelere satılmak amacıyla kimsenin mülkiyetinde olmayan dağlardan kesilen kereste ve odun hakkında böyle bir uygulama doğrudur. Ancak Bosna halkı “*halk için terk olunan*” baltalık ve koruların bu uygulamanın dışında tutularak vergi alınmamasını istihham etmektedir.

*Dilekçenin VII. Bölümü*²⁰

Bosna halkının dilekçesinin yedinci bölümünde “*sahipli taşınmaz malların tapu ile işleme tâbi tutulması hakkında düşünce ve ricalar*” ortaya konulmuştur. Dilekçeye göre, söz konusu mülkler fetihten beri meşrû usûllere göre işletilmekte idi. Bu nedenle şimdiye kadar herhangi bir zorluk çekilmediği gibi kullanım hakkı mîri arazi ile vakıfta idi. Arazi sahibi ve müteveli gibi kimselerin iznini içeren tapu ve borç senedine bağlı değildi. Kullanıcının kullanma hakkı, başkası tarafından aksi isbat olunmadıkça mülkiyetin gerçekleşmesi için bir senet yeterliydi. Mülkün satışı suretiyle kullanılması meşru usûllere, nizamla ve kurallara uygun olduktan sonra anlaşmanın geçerli olduğunu, satış yerini ve diğer tüm şartları içeren bir berat satın alana verilirdi. Mülk sahibi ölünce terekesinin yazılması zorunludur. Miras paylaşım usûlüne uygun olarak “*müstakilen yahut sehm üzere*” varisler arasında pay edilerek toplu olarak diğer tereke ile birlikte Kassam Defteri’ne yazıl-

²⁰ Orijinal belgede “Yedinci bend: “Emvâl-i Memlûke-i Gayr-ı Menkûlenin Tapu Suretile Tasarrufu Hakkında Mülâhâzât ve İstirhâmâta Dair ” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

maktadır. Bu uygulama gerek yetimler ve ortadan kaybolanlar ve gerekse mal satın alanlar hakkında da uygulanır ve hukuka uygunluğu yeterli görülürdü. Söz konusu uygulama bazı saf insanların zihnini bulandırmaktadır ve devlet açısından da hiçbir yararı yoktur. Bu nedenle “*lütfe ve merhameten*” bu usûl ortadan kaldırılmalı ve mülklerin eskiden olduğu gibi kullanımına izin verilmesi gerekir.

*Dilekçenin VIII. Bölümü*²¹

Bosna halkının dilekçesinin sekizinci konusu belediyelerle ilgilidir. Dilekçeye göre, Bosna vilâyetinin vilâyet merkezi belediyesinin yıllık geliri bir yük kuruş akçeden fazladır. Bu paranın belediye tarafından yapılacak güzelleştirme ve temizlik işleri için harcanması gerekir. Halbuki Saray kasabasında geçilmez derecede çamur ve pislikler birikmiştir. Gelip geçmek tehlikelidir. Büyük küçük köprüler harap olmuş ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Belediye söz konusu yıllık geliri bölgenin yolları ile köprülerinin temizlenip tamir edilmesine asla harcamamaktadır.

Dilekçeye göre belediye yapması gerekeni yapmadığı gibi bazı kanun dışı uygulamalara da göz yummaktadır. Bu kanunsuzluklardan birincisi bazı kişilere arsa bağışdır. Dilekçede belirtsildiğine göre, Saray kasabasının tam ortasında yer alan ve en büyük cadde olup Gazi Hüsrev Bey Hamamı'nın önünde bulunan en ünlü ve yolların birleştiği bir sokak vardır. Bu sokağın umûmi yol tarafından genişlik olarak üç arşın ve uzunluk olarak da yirmi arşınlık bölümü, sona eren Karadağ meselesi zamanında Hersek Sancağı'nda liva merkezi olan Mostar'da Sandık Eminliği yapmış olan Saraylı Yahudi Talat Efendi'nin adı geçen sokakta bulunan köşe başında daha önce satın alıp bu defa yıktırarak yerine yeni bir bina inşasına başladığı arsaya ilave edilmiştir. Bu arsa ona sebepsiz ve kanuna aykırı olarak terk edilip bağışlanmıştır.

Dilekçede dile getirilen ve belediyeyi ilgilendiren ikinci yolsuzluk Müslüman mahallesinde bir Yahudinin ev yapmasına izin verilmesidir. Dilekçeye göre, Saray kasabasında Hoca Kemaleddin Mahallesi'nde bulunan ve iki sene önce Lofçalı Süleyman Bey'in tasarrufuna geçmiş olan bir odalı evin Musevi milletinden olup vilâyet muhasebesinde Yenişehir Sancağı mukayyidi olan Zeki'ye satıldığı işitilmiştir. Müslüman evleri arasında olup çeşitli şer'i sakıncaları bulunan yerlere ve Müslüman evlerinin başka milletlerden olanlara satılmaması hakkındaki padişah emrine dayanarak ve kanunen bunun mümkün olmadığı ve adı geçen kişiye bu evin satılmasına rızaları bulunmadığı mahalle

²¹ Orijinal belgede “Sekizinci bend: Belediyelerin Ahvâli” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

halkı tarafından belediye meclisine bildirilmiştir. Mahalle halkı ayrıca dışarıdan bir kişinin özel mührü ile mühürlenmiş ilmühaber “*kılıklı bir varakanın*” da sahte olduğunu ve hükûmetçe konunun araştırılıp buna cesaret edenlerin cezalandırılmasını talep etmiştir. Ancak konu vilâyet makamına böyle bildirilmemiş, bu konuda bir araştırma yapılmamış ve sözlü bir emirle gereğinin yapılması bildirilmiştir. Süleyman Bey, Trebin Kaymakamlığı’na atanmış ve söz konusu ev de resmen Yahudi ailesinin malı olmuştur. Bu gelişme üzerine halk bir dilekçe yazmış ama bu dilekçe meclislerden birine havale edilmediği gibi halkın ricalarına da azarlama yollu redlerle cevap verilmiştir.

Dilekçede belirtildiğine göre, bu tür uygulamalar yüce padişah kararına ve devletin nizamlarına aykırıdır ve bu keyfî idare herkesi üzümüştür. Halk böyle anlaşma içinde olanlar ve onlara bağlı bulunanların arzu ve emellerine ulaşmalarından üzüntü duymaktadır.

Dilekçenin bu kısmında dile getirilen bir diğer yolsuzluk da belediyenin el koyduğu bir arazi ile ilgilidir. Dilekçede belirtildiğine göre, Saray kasabasından Travnik’e giden en büyük ve en işlek caddenin şosenin yanı başında bulunan ve genişliğinden ta şosenin kenarına kadar ve uzunluk olarak kırk beş dakika mesafe miktar arazi dirliklere çevrilmemiş ve belediye tarafından el konularak tarıma açılmıştır. Bu şekilde büyük bir cadde hem tazyik edilmiş hem de hizasında bulunan tarlaların sahiplerinin gelip geçmesine perde çekilmiştir. Bu durumda belediye memurunun memuriyetinin devamı uğruna kendi üstünde bulunan amirlerinin fikirlerine hizmet eylemesinden ve belediye gelirlerinin harcanması gereken yerlere harcanmamasından doğmuştur.

Dilekçeye göre bu konularda halkın beklentisi bahsi geçen işlerin istenilen surette yürütülmesi ve adı geçen Talat Efendi’nin halkın yolundan “*zabt*” etmiş olduğu yeri yine halkın gelip geçtiği yola terk eylemesi için valiliğe İstanbul’dan telgrafla emir verilmesidir.

*Dilekçenin IX. Bölümü*²²

Dilekçede ifade edildiği üzere, tımar bedelleri padişah hazretleri ile eski padişahların Bosna halkına olan merhamet ve şefkâtlerinin eseri olarak ihsan edilmiştir. Halkın duygularının göstergesi devlete bağlılığı olup bundan iftihar ve sevinç duymaktadırlar.

Dilekçeye göre, tımar bedellerinin toplanması konusunda “*mükemmel talimat ve nizamlar*” mevcuttur. Ama bu talimat ve nizamlara bağlı kalınmamakta ve tımar bedellerinin toplanmasında çeşitli zorluklar çı-

²² Orijinal belgede “Dokuzuncu bend: Tımarlıhânın İstifâ-yı Bedelât Hakkında Ahvâlleri” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

karılıp “*bir takım sarraf Yahudilere*” veya çeşitli vasıtalarla müracaat edilmektedir. Tımar bedellerinin tamamı bunlara terk olunmadıkça tımar bedelleri toplanamamaktadır.

Dilekçeye göre bu uygulamaların sadrazam tarafından hoş karşılanması mümkün değildir. Bu nedenle de halkın arzusu bu konunun kanunlar çerçevesinde çözümü için gerekenin yapılmasıdır.

*Dilekçenin X. Bölümü*²³

Bu bölümde ele alınan konu çeşitli meclislere üye seçimidir. Dilekçeye göre, kötülükler genellikle meclis ve mahkeme üyelerinin kanunlara aykırı ve “*yolsuz*” olarak seçilmeleri ve atanmalarından kaynaklanmaktadır. Devlet dairelerinden, müracaat edilecek yerlere ve yüksek makamlara her türlü mesele hakkında sunulan mazbatalarda yer alan konulara gerektiği gibi bakılıp gerekenin yapılması gereklidir. Halbuki söz konusu üyelikler için kişiliklerinde “*kötülük, ihtiyaç, namussuzluk ve gaddarlık*” gibi kötü haller bulunan ve o tür üyeliklere uygun olmayan özellikler taşıyanlar aday olmakta ve seçilmektedirler. Yaratılışlarında zenginlik ve doğruluğun yüksek iradesi bulunanlar, birçok memurların fikrinde merhametleri açık olduğu için, topluma uygunsuz kişiler olarak gösterilmektedir. Kötü niyetliler seçim yapılırken mümkünse kendilerine çoğunluğun oyunu kazandırmak istemekte, bu mümkün olmadığı zaman ise seçimin yeniden yapılmasını sağlamaktadırlar. Arzu edilen özelliklere sahip olan namuslu insanlar, kendilerinin kişisel menfaatlerini devletin ve milletin zararına olacak işlerde aramaya tenezzül etmeyen ve bu şekilde fayda sağlama ihtiyacında olmayan kişilerdir. Ama bunlar nadiren seçim kazanmaktadırlar. Bu tür kişilerin “*reyde isabet ve itidalleri güneş gibi aşikâr*” olur ise de bu görüş ve düşüncelere asla ilgi gösterilmez. Bu kimseler görüşlerinde ısrar ederlerse ya da durumu bir üst makama bildirmeye çalışırlarsa, iş o hale getirilir ki, bu kimseler “*asi ve isyancı*” durumuna düşürülürler. Bu durumda da namuslu insanlar namuslarını korumak için ya sessiz kalırlar ya da istifaya mecbur olurlar.

Söz konusu dilekçeye göre, memurların doğruluklarının göstergesi memleketin gelişip ilerlemesi ve halkın refahının artması gibi konularda açıklamalarda bulunmalarıdır. Meselâ ne kadar işluva²⁴ (erik) fidanı

²³ Orijinal belgede “Onuncu bend: İntihâbât-ı Azâ Keyfiyeti” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

²⁴ İşluva (şluva) “erik” manasına gelmektedir. işluva vilâyetin önemli gelir kaynaklarından biri idi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan 1874 tarihli bir belgeye göre “*Bosna vilâyetinde işluva tabir olunan erik*” mahsûlâtı “*oranın birinci dere-*

ekildiği, ne kadar mabed, ev, köprü, ve başka amaçlı bina yapıldığı ve ihracâtın ve ticarî işlerin istenilen şekilde cereyân edip etmediği gibi durumlar mazbatalarla gazetelerde istatistik cetveli şeklinde veya başka yollarla açıklanmalıdır. Yoksa iki üç sene içinde meydana gelecek ilerleme ve gelişme ancak elli senede istenilen seviyeye gelir. Kuruyan milyonlarca işluva ağacından, birçok bahçelerin kuru tarlaya dönüştüğünden, kuru otların pahalı fiyatlarla başka ülkelere satıldığından hiç bahsedilmemektedir. Ev, mabed, köprü, ve başka amaçlı binaların harap oluşundan veya yıkılmaya yüz tutuşundan ve bunun gibi olaylardan asla söz edilmemektedir. Bu nedenle de hükûmet memurları tarafından yazılan yazıların çoğunda bilgi eksikliği bulunmaktadır. Böylece devleti idare edenler birçok gerçeği bilmemekte ve memur tayini veya değişimi gibi valilikçe yapılan işler hakkında verilen kararlar da “*kaide-i şer’iyye ve usûl-i nizâmiyye*” ile uyum içinde olmamaktadır. Bütün bunların sonucunda da devlet ve millet işlerinin istenilen şekilde yürümesinin çareleri aranmamaktadır.

Dilekçeye göre, özel girişimlerin desteklenmesi için büyük çabalar harcanmakta ve hükûmetin ıslahı ile memleketin mamuriyetinin ilerlemesine dair iyiliksever halk tarafından hükûmet memurlarına ihtarlar yapılmaktadır. Ancak bu uyarılar kulak ardı edilmektedir. Hatta arabozuculuk, kötülük, ahmaklık ve cahillik isnadı ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu konuda İstanbul’a dilekçe ile başvurulduğu zaman ise, eğer İstanbul’dan yazı ile bilgi istenilirse, memurlar “*kendilerinin korkutucu soru ve sorgulamalarla canının sıkılmasından başka, durum başka anlamlara yorularak ona göre*” cevaplar yazmaktadırlar.

Dilekçenin son kısmında yine halkın beklentisi vurgulanmaktadır. Buna göre halk “*ömrü sonsuz*” devletinin vatandaşlarına bahşettiği “*seçim maddesi*” ile ilgili hakkının gasp ettirilmeyip kanuna göre gereğinin yapılmasını istirham etmektedir.

*Dilekçenin XI. Bölümü*²⁵

Bosna halkının dilekçesinin bu bölümü yol ve köprü yapımı ile bu işlerde çalıştırılan işçiler ile ilgilidir. Dilekçeye göre, tüm Bosna halkı yol ve köprü yapımında ve bunların tamirinde “*kanun gereği çalışmayı*

cede medâr-ı ticareti olan mahsûlattân” olduğu için ağaç sayısının artması halkın ve dolayısı ile de devlet hazinesinin kazanç sağlamasına neden olacak bir girişimdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Fon Kodu: A.MKT. MHM. Dosya No: 470, Belge No: 96.

²⁵ Orijinal belgede “Onbirinci bend: Turuk ve Ma’abir Tesviyesinde Sevk Olunan Amele Ahvâli” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

bir borç” bilmekte ve bu görevi yerine getirmek için çalışmaktadır. Çalışmaya da devam edecektir.

Dilekçeye göre, bu konuda da memurların “*tedbirsizliği ve tertipsizliği*” vardır. Görüş ve düşünce bakımından birbirleriyle uyum içinde olmadıkları gibi bu konuda halktan icab edenlerle de istişareden kaçınmaktadırlar. Halkın “*kokoroz çapalama ve harman döğme*” gibi işlerinin en yoğun olduğu zamanlarda bir iki kazadan halk otuz, otuz altı saat uzaklığa “*amele*” olarak gönderilmektedir. Bu yüzden halk çeşitli zorluklarla karşılaşmakta ve çeşitli zararlara uğramaktadır. Bir de bu işleri organize eden memurlar kimseye hesap vermek zorunda olmadıkları için milyonlarca amele yevmiyesi harcanmakta ama yollarda bir düzen görülmemektedir.

Dilekçeye göre, bu konuda halkın beklentisi yol yapımı konusunda halka mümkün olan kolaylığın gösterilmesi veyol yapımının muntazam ve istenilen şekilde yürütülmesi için gerekenin yapılmasıdır.

*Dilekçenin XII. Bölümü*²⁶

Bosna halkının dilekçesinin on ikinci bölümü Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının ödediği askerlik bedeline ayrılmıştır. Dilekçeye göre, yukarıda açıklanan konulardan halkın ne kadar fakir ve ızdırap içinde olduğu anlaşılmalı olmalıdır. Bu nedenle Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının ödemek zorunda oldukları “*askerlik bedeli*” vergisi fazlasıyla ağır gelmekte ve ödeme konusunda pek çok sıkıntılar çekilmektedir. Halkın bu konudaki arzusu bu verginin “*tahammül olunabilecek*” şekilde düzenlenmesidir.

*Dilekçenin XIII. Bölümü*²⁷

Bosna halkının dilekçesinin son kısmı mahkemeler ile diğer devlet dairelerinin durumu ile ilgilidir. Dilekçeye göre, “*can ve mal emniyeti*” konusu devlet memurlarının sıkı çalışması ve mutluluk getirici her türlü çalışmayı şevk ve arzu ile yapmalarına bağlıdır. Bu da hakimlerin ve devlet memurlarının halkın meselelerini ve işlerini gereğince çözüme kavuşturup gerçekten haklı olanı haklı çıkarıp işe kişiselliği karıştırmadan “*şer’i şerif ve kanun-ı münif*” in kutsal hükümleri dairelerinde hareket etmeleri ile mümkündür.

²⁶ Orijinal belgede “Onikinci bend: Mîlel-i Gayr-ı Müslîmenin Bedelât-ı Askeriyyesi Hakkında” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

²⁷ Orijinal belgede “Onüçüncü bend: Mehâkim ve Devair-i Sairenin Ahvâli” başlığı ile geçmektedir. Bkz. EK I.

Dilekçeye göre, ne yazık ki bu konuda da pek çok olumsuzluk yaşanmaktadır. Bosna’da davaların çözüme kavuşturulması ve haklı olanın hakkını alması mümkün değildir. Miras gibi sadece şer’i hukuka göre kolayca çözülebilecek davalar ile daha büyükçe davaların bazılarının yedi sekiz ay ve bazılarının da bir sene veya daha uzun “*sürdürüldüğü*” görülmektedir. Davalar temyiz mahkemelerinde sonuçsuz kalsın diye idare yeri olan idare meclislerine nakledilmekte, bu konuda üyelerden özel komisyon kurulmakta ve yüksek makamlara arzuhaller takdim ederek adalet isteyenlerin haklarını almalarına eskiden ziyade engel olunmaktadır. Bazen de icra memurları davayı sonuçlandırmak için mahkemeye gelip görüş bildirmektedirler. Sonuç olarak ise istenilen tarafın davayı kazanması için her türlü dolap çevrilmekte ve işin önemine göre vatandaş türlü türlü zorluklara maruz bırakılmaktadır. Bu arada yalancılar da o şekilde fesat kapılarının açılmasını ganimet bilerek ve açıkça fesatlık yaparakhalkın hukukunu o şekilde gasb ve yağma etmeye girişmektedirler. Hukuk işinden sorumlu olanlar o şekilde meşru hukuklarını kaybetmişler ve cinayet davaları dahi çok kötü bir duruma düşmüştür. Bu davalarda zanlının sorgulaması yüzeysel ve müsamahalı olarak yapılmakta, beraat ettirilmekte ve yapılan edepsizliğe göre pek çabuk serbest bırakılmaktadırlar. Özellikle suçsuz oldukları konusunda “*zann-ı galip*” olarak kendilerini o şekilde “*hatırlatmayanlar*” beş altı ay veya bir sene süre ile “*sorguda*” denilerek hapiste tutulmakta ve sorguya bile çekilmemektedir. Sonuçta ise hırsızlık, mal gasbı, yol kesme ve tecavüz ile halkın hukukunu çiğneyenle, edepsizlik edip fesat çıkarıcılar çoğalmış ve her türlü işte emniyetsizlik ve güvensizlik ortaya çıkmıştır.

Dilekçeye göre, bütün bu durumlar “*ilerleme ve gelişmeye*” engel olduğundan halkın arzusu bu konularda gerekenin yapılmasıdır.

SONUÇ

1875 yılın Haziranında Bosna vilâyeti halkı tarafından yazılan bu şikâyetname/dilekçe/arzuhâl pek çok yönden önem arz etmektedir. Bu yönlerden birincisi Bosna vilâyetinin ekonomik yapısı ile ilgilidir. Belgeden hareketle 1875 yılı ortalarında Bosna halkının içinde bulunduğu ekonomik durum tesbit edilebilmektedir.

Belgenin varlığının bir diğer sonucu, Bosna vilayetindeki devlet idaresinin bozukluğu ile devlet memurlarının tutumlarındaki yolsuzlukların tesbitidir. Belgeye göre, 1875 yılında Bosna’da devlet düzeni namına bir şey kalmamıştır.

Belgenin ortaya koyduğu bir başka özellik vilayetteki devlet idaresinin ve vilayetin içinde bulunduğu durumun halkın gözünden anlatılmış

olmasıdır. Böylece halk çağdaş ve medenî bir devletin sahip olması gereken özelliklere de değinmekte ve bu konudaki beklentisini vurgulamaktadır. Bu durum halkın devlete bakış açısını yansıttığından ayrıca önemlidir.

Bosna halkının dilekçesinin ortaya koyduğu önemli bir başka olgu da idarecilerin bir üst makama bilgi verirken yanlı davranabilecekleri olgusudur. Bu nedenle devlet yönetiminde iyi bir teftiş yönteminin uygulanmasının kaçınılmazlığı ortaya çıkmaktadır.

EK

MAKAM-I MUALLA-YI HAZRET-İ SADARET-İ UZMAYA

Kemal-i tazarru‘ ve ibtihâl ile ma‘ruz-ı kullarıdır ki

Cenâb-ı Hüdâ-yı lem-yezeli metbu‘-ı mufahhamımız padişah-ı alempenâh efendimiz Hazretlerinin daimen erîke-pîrâyı saltanat ve iclâliyle ömür ve ikbâl-i şahânelerin firâvân ve kâffe-i memâlik ve büldân-ı tac-dârîlerini mütezâyid ve âbâdân buyursun Amin

Kulları Bosna ahâli-i fukarası olup ibâd ve ecdâdımızdan görüp öğrendiğimiz üzere devlet uğruna fariza-i zimmet-i tabiiyyet ve ubudiyet olan fedâ-yı mal ve can etmek fahr ve mübâhât olduğu ve işbu müddeâ kâffe-i matlubât-ı aliyye-i devleti bilâ-tereddüd ifa ettikten sonra Karadağ mesele-i zalesi ve vukuât-ı saire gibi zuhûrât-ı fevk-alâdede mesbûk pek çok fedâkârlık ve hidemât-ı çakerânelerimiz ile müsbet bulunduğu halde ahvâl-i âti-ül-arzdan dolayı cümlemiz nazar-ı şefkât-i eser-i Hazret-i Hilâfet-penâhîye eşedd-i ihtiyâc ile muhtac olarak bu bâbda bazı istinfâk veistirhâmı havi taraf-ı çakerânemizden makam-ı celîl-i Hazret-i vekâlet-penâhîlerine bundan üç mah mukaddem takdim olunan ve mündericâtının is‘afı müteakiben ba-telgraf istirham kılınan mahzar-ı umûmîden şimdiye kadar bir gûne semerenin iktitâfına nail olamadığımızdan başka uzvî-i mahzar-ı mezkûrda istirham olunan mevâdın icrâsında cânib-i hükûmetten evvelkiden ziyâde ısrarın zuhûr eylemesi bazı memurîn-i vilâyet tarafından ibrâz-ı cemîle olunmak ve şu suretle imtidâd-ı memurîyete takviyyet verilmek üzere mahzar-ı mezkûr mündericâtının diğer manâya haml ve te‘viliyle işin suret-i uhrâda makam-ı vekâlet-i mutlaka-i cânib-i samîlerine arz ve inha olunmasından münbais idüğünü mesmu‘-ı çakerânemiz olduğuna ve mündericât-ı mebhuse ise hakikat-i hali beyandan ibaret ve beka ve terakki-i ma‘muriyyet-i vatan arzusunun husûlüne müstenid idüğüne ve ihtiyacât-ı ma‘ruze ise kesb-i iştidâd eylediği gibi mahzar-ı mezkûr

dahi mücmel ve gayr-ı muvazzah bulunduğuna binanen tekrâren bend bend olarak tafsilen arzuhâl-i zarâet iştimal ile tasdi'i ser-i devlet-i eferre mücaseret olunur.

Birinci bend: Ahvâl-i Arazi

Bosna kıt'ası hatt-ı istivadan kırk beş derece arz-ı şimalide vaki olmasıyla beraber ekserîleri cibâl ve tilâl-i mürtefia'dan ibaret olup toprağının fart-ı bürûdet ve rutubetten naşi kaviyy-i nabitesi pek zayıf ve memalik-i mahrusanın diğer mahaller arazisine gayr-ı miqyas olarak üzerine haylice gübre tefrişiyile terbiye olunmadıkça ziraat ve harasete salih olmadığı misüllü ol suretle terbiye olunup ekilen tarlalarda bile üçüncü dördüncü ve pek şazz olarak beşinci tohumdan ziyâde hasılat olmamakta olduğundan ve terbiyenin muhtâc-ı aleyhi olan gübrenin vücudu hayvanâtın bulunmasına mütevakıf olarak hayvanâtın dahi bu sırada derece-i inkisâr ve izmihlâli bend-i atiden malum buyurulacağından ve Defter-hane-i Amire'de muharrer ve mukayyed olduğu üzere Bosna kıt'asının ekser mahallerinin arazisine feth-i hakanîde öşre muadil ve mukabil Filori namıyla pek cüz'i yani şimdiki öşrün mi'şarı miktar ve belki daha ehven mukata'anın tarh ve tevzi' ve Bosna'da Tanzimat-ı Hayriyye'nin icrasına kadar ol suretle istihsal edilmiş ve Bosna'da hayli mahaller ahâlisinin selatin-i maziyye hazerâtının ferman-ı âlileriyle kâffe-i tekâliften muaf buyurulmuş arazinin tabiat-ı ma'ruzasına ma'tuf olarak öşr-i mu'taddan maada arazi hasılatından geçen sene ba-irade-i âliyye istihsaline mübaşeret olunan rub' öşrü arazinin ahvâl-i salif-ül-beyandan dolayı itaya bir vechile tahammülü olmadığı cihetle maâz-Allah-ı Tealâ istihsali takdirinde cümlemizin perişanül-hâl olmaklığımıza sebep olacağından Allah aşkına ve padişah başı için olsun mezkûr rub' öşrün istihsalinden sarf-ı nazar buyurulmasını cümlemiz tazarru' ve niyaz ederiz.

İkinci bend: Hayvanât Ahvâli

İki seneden beri min-taraf-illah vilâyetin her tarafında sığır ve çok yerlerinde davar hastalığı müstevli olarak bundan ve bi-hikmet-ullah bu sene giyâhların killet üzere hasıl olmasıyla beraber kışın ta şimdiye kadar pek karlı ve şiddetli gidüp hatta işte Nisan'ın on beşinde bile bir arşın boyunda kar düşmüş ve binaberîn unun en ucuz olan mahalde okkası kırk paraya çıkmış ve civar mahaller Avusturya'dan galî fiyatıyla pek çok unu mübayaya mecbur olmuş olduğu gibi ekser mahallerde akçe ile bile bulunmaz olmuş olduğundan açlıktan lâ-yuadd velâ yuhşa hayvanât mahv ve telef olmuş ve olmakta bulunmuş ve bunlar

ihracâtın cüz'-i azamî derecesinde ve arazinin ber vech-i ma'ruz ruhu mesabesinde olmak hasebiyle işte bir sene on dört mahdan beri muamelâta ziyadesiyle durgunluk gelmiş olduğu gibi hasılât-ı arazinin dahi ileride suret-i fevk-al-âdede sekte-dâr olmaması cenâb-ı Kadir-Kayyum'a istiâze olunmakta bulunulmuştur. İşte ahvâl bu raddede iken ve hayvanâtın bey'iyeye resminin istihsâli ancak dellal marifetiyle satılanlara mahsûr olduğu nizamnâme-i mahsusunda musarrah iken çarşıda ve Pazar yerinde han ve evlerde kurâ ve kasabâtda ve her nerede olur ise olsun ve ne suretle satılır ise satılsın bey'iyeye resminin istihsal olunmakta olmasıyla beraber bundan dolayı mültezimlerin enva' davaları ile ahâliyi günlerce ve aylarca hükûmetlerde süründürüp [2]işgal ve iz'ac etmekte bulunmalarından ve ahzi nizamnamede görülmeyen zebhiyye namıyla bir takım rüsûmunun ahz ve istihsal oluna gelmesinden ve buralarda hasb-ül-mevki senenin ekserîsi karlar ve mer'âlar karlar ile mestûr olup hayvanât esker senelerde ta rûz-ı hızır mürûruna kadar karlar da otlattırılmayarak kuru otlar ile ahırlarda beslenilmekte ve mer'âya çıkarılınca yani rûz-ı hızır mürûruna kadar kimi lâgarlıktan kimi hastalık ve otsuzluktan hayli hayvanat telef ve zayi olmakta olduğu halde ağnamın resm-i mu'tad istihsali için ber mucib-i ta'limat şehri Mart'ta ta'dadı icra ve mucibince resm-i mezkûr istihsâl ve istifâ oluna geldiği cihetle resm-i mezbûrun mahv ve zayi' olup meydana bulunmayan dahi ağnam için istihsâlinde-naşi ashab-ı ağnam mağdur ve mutazarrır olmakta olmasından dolayı yeis ve fütur gelerek hayvanâtın ittihaz ve intacına rağbetsizlik arız olmakta olduğuna ve bu ise devlet ve memleketçe pek muzır ve vahim bir şey bulunduğuna binaen lütfen ve ahvâl ma'rûze-i çakerânemize merhameten mezkûr bey'iyeye rüsûmunun ol bâbda müessis olan nizama tevfiken ahz ve istihsâliyle suret-i aherle istihsâlinde sarf-ı nazar buyurularak mezkûr zebhiyye rüsûmunun ahzinden avfıyla ağnâm ta'dadının Mayıs ibtidasında icrası husûslarına ma'delet-i seniyyelerinin bi-dirîğ ve seza-vâr buyurulmasını hassaten rica eyleriz.

Üçüncü bend: Ticaret Ahvâli

Vilâyetin ihracatı hayvanât ve zahâire ve işluva mahsulâtına münhasır olduğu halde hayvanâtın ber vech-i ma'ruz hastalıktan ve zahairin dahi o taraflarda feyz ve bereket ziyadece olmasından-naşi Avrupa tüccarı tarafından hiç birisinin mübayasına rağbet olunmadığından işluva ağaçlarının bahar açtığında kırağı düşüp çiçeklerini dondurduğu cihetle geçen sene eşlive dahi bulunmadığından elli seneden beri misli na-mesbûk ortalığı kedad-ı isti'ab ederek bundan dolayı cümlemiz hâl-i ızdıraba duçar olup hatta tüccar ve esnaftan umulmayan kesân züll-i

tese'üle sülûk eylemiş olup binâberîn esnaf isti'da etmekte olduğumuz mevad hakkında merhamet ve şefkat-i seniyyelerinin seza-vâr buyurulmasını isti'tâd ederiz.

Dördüncü bend: A'şâr Ahvâli

A'şâr bedelâtının terakki ve tezâyüdü husûsunu memurlar kendilerinin beka-yı memuriyyet ve irtifa-yı kadr ve haysiyetlerine sebep-i müstakil bildiklerinden a'şârın hîn-i müzayedesinde var kuvvetlerini mültezimlerin ziyâde bedel ile almaları teşvik tergîbine sarf ile ve mevâid mevsâka-i kaviyye ile mültezimi te'min ve ikna' ederek ol suretle ziyâde bedel-i a'şârı ihaleye muvaffak olduklarından ve mültezimler dahi bî-insaf olup nizam talimata asla riayet etmeyerek canı acımadığına ve hîn-i iltizamda aldığı teminatın derecesine göre hasılâtı sebt-i defter ile mucibince tahsile mübaşeret ettiklerinde ahâli-i zerrâ'dan işini gücünü terkle dava ve şikâyet zımında hükûmete müracaat ettiklerinde hükûmet bir günde görebileceği davayı günlerce ve haftalarca süründürüp ve köylüleri bu suretle usandırıp feragat ettirir veyahut köylüler usanmayıp ta davalarının bitmesine ısrar ederler ise de bilâhire haksız ve mültezim haklı çıkar. Hiçbir vakit a'şâr davalarında köylüler haksız çıkmadıkları işitilmemiştir. Bedelen istihsâl oluna gelen eşyaya i'tidal ve rayice bakılmayarak te'minat-ı mesbâka icabınca mültezimlerin kimisince insafli mültezimlerce yine fiyat vaz' ve takdir olunduktan başka muahharen hesabı çıkmadığından veyahut çeşm hırsı doymadığından mültezim yine hükûmete müracaatla fiyat-ı mevzu'ayı tekrar tezyid ettirir ve a'şârın her sene tezâyüd bedelâtı halât-ı ma'ruzadan neş'et edip yoksa arazinin tevsi'-i ma'muriyyet ve teksir-i hasılâttan ileri gitmediği ekser yerlerde mültezimlerin a'şâr namıyla sebt-i defter ettikleri hasılât miktarı aynı olan karye ve tarlalardan ashâb-ı alâkaya ait olan üçleme hasılâtı miktarından ez-yed ve ekser bulunmasıyla müsbet ve mültezimlerin şu suretle zulm ve i'tisaflarından ve memurların dahi sui idareleriyle menafi-i zatiye-i cüz'iyyelerini umûm ahâlinin mazarrat-ı külliyesinde aramalarından ve kendilerinin hükûmete tereddüd ve müracaatları semeresiz kalmakta olmasından dolayı ahâli-i zerrâ'ın say' ve gûşişlerine vehn ve fütur gelerek ve biaenaleyh arazinin bir miktarını zira'la pek çoğunu ziraatsiz bırakarak nihayet fakr ü ızdıraba duçar ve enva'-ı düyûnâta giriftar olduktan sonra çâr-na-çâr diyar-ı ecnebiyeye firar ve ilticaya mecbur olup işte bu kış Hersek Sancağı'ndan Karadağ'a ve Yenipazar Sancağı'ndan Sırbistan'a ve Bihke ve Banaluka Sancaklarından Avusturya'ya nakl eden hayli familyalar ahvâlinde malumdur. Hâlât-ı ma'ruza pek çirkin ve devlet ve milletçe gayet muzırr olduğundan Allah aşkına olsun şu

a'şârın sûret-i hasenede istihsâli hakkında icab eden tedâbirin sür'at-i icrası husûsuna mesaî-i merhamet-mu'tade-i celilelerinin sezâ-vâr buyurulmasıyla kullarının ez ser-i nev ihya buyurulmamızı tazarru' ve temenni eyleriz.

Beşinci Bend: Tahrîr-i Emlâk Maddesinin Ahvâli

İzvornik Sancağı'nda tahriri icra olunmakta bulunan emlâk vaz' ve tahmin edilen kıymet ol emlâk bil-müzayede satılacak olsa nihayet bulacağı bahasının dört beş misli olarak pek fahiş idüğüne bu ise ma'delet-i seniyyenin hilâfi olarak bu vechile tecvîz buyurulmayacağı meczûm-ı çakerânelerimiz bulunduğuna ve işbu adaletsizlik memurların ber vech-i ma'ruz kendilerinin beka-yı memuriyetleriyle irtifa-yı kadr ve haysiyetleri zımnında canib-i devlete bir hizmet ve sadakat göstermek emellerinden müstahsil olup bu ise kendilerinin menafi-i kalîle-i münhasıraları için umûmun ve ma'nen dahi devletin mazarrat-ı kesîre-i mütemadiyesine irtikab demek olacağına binaen bu misüllü hâlâtın vuku' bulmaması esbâbının istihsâli hakkında lâzım gelen tedâbirin icra buyurulmasını ma'delet-i seniyyelerinden istirhâm ederiz.

Altıncı bend: Koru ve Baltalıkların Ahvâli

Kurâ ve kasabât etraflarında ahâlinin ihtitâb ve çift çubuk ebniye kerestesi gibi havâyic-i zarûriyyeleri için terk olunan baltalık korulardan evvelâ karye ve kasabât ahâlisinin meccanen intifâ' eylemeleri Arazi Kanunnamesinde musarrah olduğu halde ekser kazalarda ahâli-i zerrâ' işbu intifa'dan mehcûr olup hatta tarlalar etrafına çit çevirmek için bile icab eden kazık ve çubuk kesmek üzere işini gücünü terkle ve köy muhtarından ilm ü haber ahz ile re's-i kazaya gidip memurundan ruhsat tezkeresini almak ve bu yolda hareket etmeyenler kendilerden ceza-yı nakdî ahziyle mes'ul tutulmak gibi hâlât [3]tas'îbâta giriftar edildikleri gibi bu misüllü baltalıklardan kesilip civar kasabaya kendi sırtı ve hayvanâtıyla nakl olunan kereste damgalanıp nihayet satılacak kıymetine nispetle ondan resm olarak onda bir istihsâl olunmakta olup halbuki mezkûr kerestenin mahall-i kıt'adan üç dört veyahut beş saat mesafe kasabaya ol vechile naklinden dolayı muavenet-i nakliyesinden dahi resm ahz ve istifâ olunduğundan ecanibe nakl ve fûruht olunmak üzere cibâl-i mübâhadan kesilen kereste ve hatâbın hakkında cari olan Orman Nizamnamesi'nin ahkâmından intifâ' ahâli için terk olunan mezkûr baltalık ve koruların müstesna tutularak resm istihsâlinden kemâ-fis-sâbık sarf-ı nazar buyurulmasını cümleten istirhâm-ı ma'delet eyleriz.

Yedinci bend: Emvâl-i Memlûke-i Gayr-ı Menkûlenin Tapu Suretile Tasarrufu Hakkında Mülâhazât ve İstirhâmâta Dair

Emlâk-ı mezkûre feth-i hakanîden beri usûl-i meşru'a üzere tasarruf olunup bundan dolayı şimdiye kadar bir gûne suûbet ve müşkilât çekilmediği misüllü tasarrufu dahi arazi-i emiriyyede ve vakıfta sahib-i arazi ve mütevellî gibi aherin iznini hâvi tâpu ve temessûke mütevakıf olmayıp mutasarrıfının bit-tezekkür tasarrufu aher tarafından hilâfi isbat olunmadıkça sübût-ı mülkiyyetine sened kâfi olduğu mesail-i ma'lumeden olduğundan ve mübâyâ'a suretiyle tedavülünde usûl-i meşru'a ve nizâm ve kaide-i mevzu'aya muvafık olduktan sonra akdin suret-i sahiha ve meşru'ada vuku'unu ve mahal bey' ve müntiz-i münaza'a kâffe-i şürût ve kuyûddan beratini hâvi hüccet-i şer'iyeye imlâ ve müşteraya ita olunarak ve malikinin fevtiyle vereseye mütevâris olan o misüllü emlâk sırf müteveffanın terekesi mucib-i tahrîr olduğu halde ferâizi usûlüne tevfikeyen icabına göre müstakilen veyahut sehm üzere beyn-el-verese taksimiyle müştereken tereke-i saire ile beraber defter-i kassama ithal kılınarak işbu suret-i muamelât gerek eytâm ve gaibler ve sair ve gerek müştera ve bayi vesair haklarında te'min ve muhafaza-i hukuka kâfi görüldüğünden ve bundan dolayı tahdîş-i ez-hân ve teşvîş-i efkâr-ı sade-dilândan mâ-adâ devletçe dahi bir gûna istifâde anlaşılmadığından lütfen ve merhameten şu usûlün icrasından sarf-ı nazarla emlâk-ı çakerânelerimizin suret-i meşru'a-ı sabıkada tasarrufuna müsaade-i seniyyelerinin bi-dirîğ ve şayân buyurulmasını pek çok isti'da ve istirhâm eyleriz.

Sekizinci bend: Belediyelerin Ahvâli

Merkez-i vilâyet belediyesinin varidât-ı seneviyyesi bir yük kuruş akçeden mütecaviz olduğu ve bunun mevzu'lehi tezyinât ve tanzifât-ı belediyeye münhasır bulunduğu ve Saray kasabasında geçilmez derecede çamur ve pislikler iştiab ettikten başka mürûr u ubûr muhataralı derecede, küçük köprüler harap olarak inhidâma yüz tuttuğu halde varidât-ı mezbûrenin mahalline sarfiyla ve bunların tanzîf ve ta'miriyle nizâm-ı mahsûsuna asla riayet olunmayıp hatta Saray kasabasının ortasında en büyük memerr olan ve Gazi Hüsrev Bey Hamamı'nın önünde bulunan en meşhur ve mecmu'-ı turuk sokakta taraf-ı tarîk-i ammdan arzen üç ve tûlen yirmi arşın miktarı bir Karadağ mes'ele-i zairesi zamanında Hersek Sancağı'nda merkez-i liva olan Mostar'da Sandık Eminliği'nde bulunmuş olan Saraylı Yahudi Tal'at Efendi'nin mezkûr sokakta vaki köşe başında mukaddemce iştiara edip bu kere hedm ile müceddeden ebniye inşasına mübaşeret eylediği hane arsasına ilhak ile kendisine bilâ-mucib ve hilâf-ı nizâm olarak terk ve teberru' olun-

muş ve o misüllü yerlerde istikamet matlub iken bu suretle zaviyeler ihdas edildiği gibi nefsi Saray'da Hoca Kemaleddin Mahallesi'nde vaki ve iki sene mukaddem Lofçalı Süleyman Bey'in uhde-i tasarrufuna geçmiş olan bir bâb haneyi millet-i Musevîyeden olup muhasebe-i vilâyette Yenipazar Sancağı mukayyidi bulunan Zeki'ye fûruht eyleyeceği istihbâr olunması üzerine sırf islâm haneleri arasında bulunup en-va' mahâzîr-i şer'iiyyeyi mucib mahallere ve böyle büyütl İslâmiyyenin milel-i saireye fûruht olunmaması hakkında vaki karar-ı âliye istinaden ve nizamen cevazı olmadığı ve merkûme ferâğına rızaları bulunmadığı ve hariçten bir şahsın mühr-i zâtiyesiyle memhûr güya ibrâz eylediği ilm ü haber kılıklı bir varaka sahte ve bu dahi hükûmetçe şayân tetkîk olup mütecasirînin taharrî ve nizamen mücazât edilmesi umûm mahallece meclis-i belediyede beyân ve niyâzıyla madde makam-ı vilâyete böylece ilâm olunmadığı halde bakılmayarak emr-i şifâhi ile icâbı icra merkûm Süleyman Bey'in Trebin Kaymakamlığı'na icra-yı memuriyeti ve mezkûr hanenin merkûm yahudi ailesine resmen intikalinin icrası üzerine takdim eyledikleri arzuhal mecalisten birine havale olunmayarak ve ehviye tekdîr ile cevab-ı red veya red verilerek bu gibi karar-ı âli nizamât-ı seniyyeye tamamıyla mugayir idare-i keyfiyyetten herkes meyvus ve böyle konturatocu ve onun müteallik ve mensup bulunanlar için her bir emellerinin tervic ve icrasınca görülen bir sui-sirayet olunacağından umûm müteessiftir. Ve Saray'dan Travnik'e giden ve en cesîm ve işlek bulunan caddenin şosenin yanı başında bulunan ve vüs'atinden ta şosenin kenarına kadar ve tûlen kırk beş dakika mesafe miktar arazi dirliklerle çevrilmeyip canib-i belediyeden zabt ve ziraate mübaşeret olunmuş ve bu suretle o misüllü büyük cadde hem tazyik edilmiş ve hem de hizasında bulunan tarlalar ashabının mürûruna perde-i mümanaat çekilmiş olduğundan ve bu hâlâtın vuku'u belediye memurunun bekâ-yı memuriyyet uğrunda mafevkinde bulunan amirlerinin efkârına hizmet eylemesinden ve varidât-ı mezbûre mavaz'-lehine sarf olunmamasından neş'et eylediğinden hâlât-ı mezbûrenin suret-i matlube ve marziyyede hüsn-i cereyânı hakkında icâb eden tedâbirin icrasıyla mümaileyh Tal'at Efendi hane-i mezkûru bina etmek üzere mahaller hafrine şüru' etmekle tarik-i ammdan zabt etmiş olduğu mezkûr mahallin yine tarik-i amme terk edilmesi hakkında makam-ı celîl-i vilâyete telgrafla ferman ve irade buyurulmasını rica ve niyaz eyleriz.

Dokuzuncu bend: Tımarlıyânın İstifa-yı Bedelât Hakkında Ahvâlleri

Tımarân bedelâtı zât-ı merhamet-semat-ı cenâb-ı mülûkânelerinin ve selatin-i maziyye hazerâtının Bosna halkına olan merhamet ve şefkat-i tâc-dârîleri eseri olmak üzere ihsan ve inayet buyurulduğu ve cümle-

mizin nişâne-i ihtisası ubudiyyet olmak hasebiyle mefârik-i reftiyyede tac-ı iftihar ve ibtihâcî bulunduğu ve bedelât-ı mezbûrenin suret-i ifa ve istifasına dair mükemmel talimât ve nizamlar mevcut bulunduğu halde işbu talimât ahkâmına riayet olunmayarak bedelât-ı mezburenin ahz ve istifasında enva'ı tas'îbât ve müşkilât çıktırılıp bir takım sarraf yahudilere ve vesait-i saireye müracaatla [4] bunlara cüz'i azamı terk olunmadıkça mezkûr bedellerin ahzine bir vechile destres olunmakta olduğundan ve bu ise bir vechile tecvîz buyurulmayacağı meczûm-ı çakerânemiz bulunduğundan bu husûsun daire-i nizamiyede deveranı esbâbının istihsâliyle kullarının yeni baştan çırağ ve ihya buyurulmamızı ziyâdesiyle rica eyleriz.

Onuncu Bend: İntihab-ı Aza Keyfiyyeti

Fenalıklar ekseri meclis ve muhakeme azalarının nizâmsız ve pek yolsuz intihab ve tayin olunmalarından hasıl olup çünkü devairden merci'lerine ve makamât-ı âliyyeye her türlü umûr mesalihe dair takdim olunan mazbatalarda münderic mevâd sıhhat-ı nazar ile bakılıp mucibince icra-yı mukteziyât buyurulmak icab-ı hâl ve tabiat-ı maslahattan olmağla ve halbuki mezkûr azalık için tabiatlarında denaet ve ihtiyac ve iffetsizlik ve gaddarlık gibi hâlât mütemekkin ve o misüllü azalığa gayr-ı şayân sıfat ile muttasıf olanların fitrat-ı zatiyyelerinde ulüvv-himmet-i servet ve istikamet gibi hasail-i makbule merkûz bulunanlara hayli memurlar nezdinde rahîmanileri derkâr olduğü cihetle o misüllü rahimler tefrik-i cemiyetten daire-i intihabiye tefrikinde mercuhlar üzerine takdim olunmak ve icra-yı intihabda kendilerine mümkün kısmından ise ekseriyet-i ârâ kazandırılmak ve nizâmsız olarak tûl müddet azalıktan çıkarılmamak ve ekseriyet-i ârâyı kazanmadıklarında intihabı yeniden icra ettirmek gibi hâdis ile azalıkta bulundurulup hasail-i matlube-i merkûze ile muttasıf erbâb-ı âr ve iffetten olarak kendilerinin menâfi'-i mahsûsalarını devlet ve milletin mazarratında aramak gibi rezâleti irtikaba tenezzül etmeyen ve o yolda intifa'a muhtaç muztarr olmayanlar azalığa hâlât ve muamelât-ı ma'ruzadan dolayı nedret üzere geçerler ise de ve bunların reyde isabet ve itidalleri güneş gibi aşikâr olur ise de reylerine asla iltifat olunmayarak ve kendilerinin şu yolda olan reylerini tervice ısrar ve bil-icab keyfiyyeti ondan büyük yerlere arz ve ihbârlarında işin diğfer kalıba ifrağıyla mazallah bağı ve isyanlarına veyahut diğfer fazâhatlarına haml ettirilerek kendileri ve hallerinden ibret alanlar vikâye-i namus için sükût ve mümaşâta veyahut isti'faya mecbur olmaklıklarıyla ve memurînin âsâr-ı dirâyet ve istikameti üzere terakki-i ma'muriyyet-i memleket ve tereffüh ve tevs'i-i hâl-i teba' dirayet beyan zımnında meselâ işluva fidanlarının

ne miktar gars olunduğu ma'bed ve hane ve köprü ve sair ebniyyenin ne kadarı inşa kılındığı ve kesret-i ihracât ile muamelat-ı ticaretin suret-i mergubede cereyân ettiği vesair bu gibi hâlâtın mazbata ve gazete ve istatistik cetveli ve vesait-i saire ile arz ve beyanına hasr olunup yoksa işbu iki üç sene zarfında ancak elli senede o raddeye gelir. Milyonlarla kuruyan işluva ağaçlarından ve buna binaen çok yerlerin bahçe namı kuru tarlaya tebeddülden ve kuru otların gaî fiyatıyla karşı tarafa satıldığı ilan olunup bilakis üçüncü bendde ma'rûz olduğu üzere milyonlarca otlar bu taraf ahâlisinin oralardan iştirasından ve hane ve ma'bed ve köprü vesair ebniyyenin vuku' bulmakta olan harabiyyet ve indirâsından ve buna mümasil vuku'ât ve zuhûrâtta asla bahs olunmamakla ol vechile memurîn-i hükûmet tarafından vuku' bulan ma'rûzâtın haylisinde arz noksanı bulunarak vükelâ-yı uzmâ-yı devlet çoğusu hakikat-i hâlden agâh olmakta tebdil ve tayin-i memuriyyet vesair vilâyetce icrası mücaz olan mevâdın hakkında verilen kararlar da işin kaide-i şer'iyye ve usûl-i nizâmiye üzere hüsn-i cereyânı ve mesâlih-i devlet ve milletin daire-i marziyye ve matlubiyede deveranı esbâbının husûlü aranılmayıp makasid-i mahsûsanın tervicine cell himmetler sarf olunmakta ve ıslah-ı ahvâli hükûmet ile terakki-i ma'muriyyet-i memlekete dair hayırhâhân ahâli tarafından memurîn-i hükûmete ihtâr vuku'unda kat'iyyen ısga olunmadıktan başka tezvîr ve mefsedetlerine veyahut hamâkat ve cehaletlerine tahmil ve isnad edilmekte ve ol bâbda der-bâr-ı ma'delet-karara ba-arzuhâl istida'-yı ma'delet ile şeref-zuhur buyurulan isti'lâmât üzerine kendilerinin sual ve istintâk ve terhibât-ı saire ile ta'zib ve iz'acdan maada suret-i hâl o manaya tahvîl olunarak ona göre cevaben arz ve inha kılınmaktadır. Binaenaleyh devlet-i ebed-müddettin kullarına ihsan buyurduğu madde-i intihâb bu kadarcık vazifemizin ol suretle gasb ettirilmeyip nizâm-ı mevzu'a dairisinde hüsn-i cereyanı hakkında icabının icrâsına nazar-ı atıfet-i seniyyelerinin bî-diriğ ve şâyân buyurulması müsteda ve müsterhâmdır.

Onbirinci bend: Turuk ve Ma'abir

Tesviyesinde Sevk Olunan Amele Ahvâli

Cümlemiz turuk ve ma'abirin ta'mir ve tesviyesinde ber mûcib-i nizâm işlemeğe kendimizi borçlu bilip bunu ifaya ma'al-memnuniye sa'y ve gayret etmekteyiz. Ve bundan böyle dahi edeceğiz. Ancak bu bâbda memurların tedbir ve tertipsizliğinden ve yekdiğerlerine re'y ve efkârca ittîrâdsızlığından ve ahâliden icab edenler ile bu bâbda istişâreden taazzumlarından dolayı birincilerin kokoroz çapalama harman düğme gibi en ziyâde iş vakitlerinde bir iki kazadan aşırı otuz otuz altı saat mesafe mahale amele sevk olunarak bu yüzden enva'-ı müşkilâta

duçar ve pek çok hasarâta giriftar edildiği gibi sui-istimalatıyla re'ye istiklâliyyetden-naşı milyonlarca amele yevmiyesi sarf olunmakta olduğu halde yollarda oldukça intizam görülmediğinden bu bâbda mümkün olan teshilâtın icrası ve turukun dahi tesviyece suret-i muntazama ve matlubeye îsali hakkında icra-yı mukteziyâta müsaade-i seniyyeleri müsteda ve müsterhamdır.

Onikinci bend: Milel-i Gayr-ı

Müslimenin Bedelât-ı Askeriyesi Hakkında

Umûm ahâlinin ne derece fakr ve ızdıraba duçar olduğu balâ-yı bendlerde arz olunduğuna binaen milel-i merkûme üzerine tarh ve tevzi' olunan bedelât-ı mezbûre ziyadesiyle ağır olup ifasında pek çok zahmet ve müşkilât çekmekte olduklarından lütfen ve hâlât-ı ma'ruzaya terhimen bedelât-ı mezbûrenin tahammül olunabilecek derecede tertib buyurulmasını rica ve niyaz eyleriz.

Onüçüncü bend: Mehakim ve Devair-i Sairenin Ahvâli

Emniyet-i mal ve can kaziyesi kesret-i muâmelât ile saadet-hali mucib her türlü mesaiye iştiyâk hahişin husûlünü dâî olup bu dahi hükâm ve memurînin umûr ve mesâlih-i ibâdı fasl ve hamle ihkak hakkında işin içine zatiyyâtı karıştırmaksızın şer'-i şerif ve kânun-ı münif ahkâm-ı mukaddeseleri dairesinde bulunmalarından ibaret olduğundan ve halbuki buralarda fasl-ı dava ve ihkâk [5] hak maddeleri miras ve sair hukuk gibi sırf şer' en suret-i sehlede vakt-i besîrde faslı mümkün iken cesimce bulunanların bazıları yedi sekiz mah bazıları bir sene ve daha ziyâde müddet süründürülmek ve işin asıl mahkeme olan deavî ve temyiz meclislerinden ref' ile mahall-i icra olan idare meclislerine nakl olunmak ve bu bâbda makasıda göre icab eden azadan mahsusen komisyon teşkîl edilmek ve bu halde makamât-ı âliyeye arzuhal takdimiyle istirhâmı ma'delet edenlerin kendilerin hukukuna nail olmalarına evvelkiden ziyâde ısrarda bulunulmak veyahut icra memurları fasl-ı davada mahkemeye gelip re'y makamında ita-yı emr eylemek velhasıl matlub taraflara husûl-i maksadına dair her türlü dolaplar çevrilmek hâlâtıyla işin ehemmiyetine göre enva'-ı su'ûbet ve müşkilâta duçar edilmesiyle beraber erbâb-ı tezvîr dahi ebvâb-ı fesadın ol vechile meftûhiyyetlerini ganimet bilerek ve teşhîr-sâk-ı mefsedetle hukuk-ı ibadî ol suretle gasb ve iğtinama mübaderet ederek ashâb-ı hukuk ol vechile hukuk-ı meşru'alarını kayıptmelerinden ve umûr-ı cinayet dahi pek fena bir halde olup töhmetle maznun olanların icra-yı istintâklarında sathice ve müsamahalıca geçip hususları(?) semtine uğratmayarak beraat-i zimmeti ile fazahâta göre pek tîz ıtlak edilip bilakis beraat

zimmeleri hakkında zann-ı galip olarak kendilerini birer suretle tezkîr ve ihtar etmeyenler beş altı mah ve bir sene müddet taht-ı istintâka namıyla hapiste tutturulup istintâka bile çekilmediklerinden ve binaenaleyh sirkat ve gasb-ı emvâl ve kat'ı tarîk ve tecavüz-i hudud ve suver-i uhra ile hukuk-ı ibadî ekl ve bel' gibi fazahât ve fesadı irtikab edenler çoğalıp her türlü muamelatca emniyetsizlik hasıl olarak terakkiyat ve ma'muriyete pek büyük hail ve haciz bulunduğundan bu bâbda nazar-ı kimya eser-i seniyyelerinin dahi bî-diriğ buyurulması müsterhamdır.

Teba ve raiyyetten hazineye istihsâl oluna gelen varidât-ı devletin gıda-yı hayatı mesâbesinde idüğü bedihiyyattan ve müsted'ayât-ı ma'rûza-i çakerânemizin ekserî tehvîn ve taklîl-i varidâttan ibaret bulunduğu derkâr ancak mevâdın tevsi' ve teksiriyle varidâtın tevfir ve teksiri tabi ve aksi halinde yani teksîr ve tahmîl-i varidât indirası mevâridi müeddi bulunduğu müsellemtâttan olup müsted'ayâtı ma'rûza-i çakerânemiz buna ma'tuf yani suret-i mergûbe-i mebsûtada ma'nen varidât-ı devletin tezâyüd ve teksîri arzusuna ve bazı taraftan tervic-i merâm zımnında şimdiye kadar vuku'bulan ilkaâtla beynimizde bir müddettenberi bazı mertebe arız olan ihtilâf-ı ilkaât vakıa ağrâz-ı nefsâniyyeye mebni olduğu ve ittifaksızlık dahi akvâm ve milel-i mütecâvire-i mütemeddine gibi temeddün ve irtifaya mani' ve hail-i müstakil bulunduğu tefehhüm ve teyakkun ile bî-tevfika-i teala ittihad ve i'tilafa tebeddül ile beraber ma'ruzât-ı vâkıa-i çakerânelerimiz zerre kadar hilâf ve cezafdan ve her türlü garaz-ı husûsiyyeden arî ve berî olarak bil-ittifak cümlemizin mütesâviyyen terakki ve ma'muriyet ve iktisâb-ı refâh-ı hâl rağbet temenniyyâtına masrûf olduğu gibi müstagni'-i arz ve izâh olduğu üzere Bosna kıt'ası Memalik-i ecnebiyye ile muhatt olup derûn-ı vilâyette edilen salif-ül arz uygunsuzluklar civâr olmak hasebiyle karşı taraflara aks ettiği cihetle bundan dolayı fevk-al-ade husûl-i hicâb-ı çakerânemiz derkâr bulunduğundan müsted'ayât-ı çakerânelerimizin lütfen ve merhameten is'af buyurulmasını ve ıslâh ve tensîki zımnında ahvâl-i ma'rûzanın cüz'ıyyâtına kesb-i vukuf murad buyurulduğu halde cenâb-ı seniyy-ül-cevânib-i devletlerinden ashâb-ı iffet ve istikâmetten bir müfettiş memurun ta'yin ve iz'am veyahut hazine-i devlete bâr olmamak üzere kendi masraflarıyla ve ahâlinin ukdesizce intihabıyla beş altı kişinin beş altı kişinin dersaadete gelmeleri hakkında irade ver ferman buyurulmasını kemâl-i ref'ıyyet ve ubudiyetle cümlemiz hasseten rica ve niyaz ve istirhâm eyleriz. Ol bâbda ve her halde emr ve ferman lütf ve ihsan hazret-i men-leh-ül emrindir. Fi 11 Haziran sene 291.

[Belge e-d-daî ve bende imzaları/mühürleri ile imzalanmıştır. "E-d-daî" imza/mühürlerinin sayısı 36'dır. "Bende" imza/mühürlerinin sayısı ise 271'dir. 4 adet imza/mühür yeri boş olup sadece bende yazısı vardır. Bazı imza/mühürler okunabiliyorsa da tamamı okunamamıştır.]

BOSNA HALKININ İSTİRHÂMÂTI (1875)*Özet*

Bu çalışmanın amacı 1875 yılında Bosna halkı tarafından yazılmış ve Sadrazamlık makamına gönderilmiş bir dilekçeyi/arzuhali/şikâyetnameyi ortaya çıkararak değerlendirmek ve Bosna tarihine katkıda bulunmaktır.

Belgeye göre, Bosna halkının pek çok problemi vardır ve bu problemlerin başlıcaları devlet idaresi ile ilgilidir. Memurların halk üzerindeki baskıları ve keyfi tutumları, rüşvet, yolsuzluk, kanunsuz uygulamalar ve haksız olarak toplanan vergiler gibi konular halk için büyük sıkıntı yaratmaktadır.

PRITUŽBE BOSANSKOG NARODA (1875)*Sažetak*

Cilj ovoga rada jeste prezentirati i interpretirati jednu molbu/ arzuhal/ žalbu iz 1875. godine koju je bosansko stanovništvo uputilo sadriazamu i na taj način dati jedan prilog historiji Bosne.

Prema ovom dokumentu, stanovnici Bosne imali su brojne probleme, prije svega sa službenicima državne uprave. Problemi kao što su pritisak službenika na narodne mase, samovolja, mito, zloupotrebe, nezakonito postupanje i bespravno prikupljanje poreza predstavljali su velike poteškoće za narodne mase.

Ključne riječi: Bosna, osmanska uprava, porezi.

PETITIONS OF BOSNIAN PEOPLE (1875)*Summary*

The aim of this study is to reveal a document written by the people of Bosnia in 1875. This document is a petition and was sent to Ottoman Sadrazam.

According to the document, the people of Bosnia had a lot of problems such as the oppression of the officials, bribery, illegal practices and taxes and illegal to regulations. The order was broken. People were poor and had to pay high taxes. The people of Bosnia believed that the Ottoman Sadrazam had to solve their problem.

Key Words: Bosnia, Ottoman Administration, Taxes.

مقام معدوم حضرت محمد اعظمی

کمال تصرف و ابتکار اید معروفه و قدر بزرگه

جناب خدایم بزرگ شایسته شایسته عالمیناه افشین خرفینله دنیا ایله بیک بیلد سلطنته دلدیدید عرواقیک لشکر لرنن فرزانه کله فدر مملکت و بدلنده تا بجز بدین خرابه و آباد نه بیر سو لایمیه
 قوندیه بوسنه اهلان خرفینله کمال اید و اولد اوردنله کوردم اوکر بکیم اوزره دولت اغوشیه فریضه دسته تابعیت و عبودیت اوردنله خدایه که وجاهه ایتیم له نزد خدایه لر زنده مسجیه
 فریبها نه اولدین و تبریکها خدایه معلوما نه عاقلیه دولتی پوتورد ایضا اندیکله سکره قره صحنی مسکنه لایسن ووقعات سازد کین فخرانه فرود کله در مسجیه باک خورده فدر کالاک
 و جزمانه جا کله لر لر زیله متبته بولن یخه عالمده اهراک آله العرشه طوبای جدم من نظر شفقت اتر عفته خدیو لایسن استه اشتیاج ایتمک اولورده بوجا بد بعضه ششاده و ستره ایلادی
 اولد خوله لر زنده مقام جلیل خرفید و کلتلیا لیسیرین بونرد او هیاه مقدم تقدیم اولدانه و منده جانات سعادت متعاقبا با غریقه ستره صحنی خدایه محو شعور میرده ستره قدر بر کوه نرو لای
 اققه خدایه اولد ولدی لر زنده بقعه عضوی محو کورده ستره اولد سولک اهراسته جانه کلیم بوندره اولکیده نیا جهرا ک ظهرا ایمن بعضه مونیجه و دسته لر زنده ابراز جهاد اولی
 و ستره سولک اهراستله تقویت بر ملت اوزره محو کورده منجه جاناتک دین مضا ی صل و اوبیلد ایست صوبه اخره مقام کانته مطلقه جانیس سولویه عده و اذیا اولمسنده
 منجه اید کی مسووع خوله فرا اولد یخه و منجه جاناته صحنی بح حقیقه حالی بیانه عبا نه وبقا و نرقی و معدومیه نظمه آرزو سناست که عله مسته اید و کله واحیا جانات معرفه سب کسب
 ستره اید کین محو کورده و منجه جاناته صحنی بولن یخه سناست و نکراره و بدیندا که نه تقوی علی حاکم ضاعت استمالک اید لقیل سر دوله افره مجمره اولمسنده

تجدید اصلاحه اینه

بوسنه قطعه خلا سولده فریبسه درجه علمیه سناستله واقع اولسید برابر اکثر براری جیات و تکرار منفعه اوله عبا نه اولیویه طوبی عیادت فرط بروشد و نظر بنده ناسی قدق نایبسن
 پاک حنیف و مملکت موسس ناک دیلر معلولاهنیست غرق یسیر اولورده اوزره نه خیلم که کورده تقریب نریب اولمسنده زراعت و طریقه صالح اولدین مملکت اولدین تریب اولمسنده
 ایگله تر وارده بیل اوجنی دود خنی وایت ساوا اولورده شیخی خجریه زیاده جامله اولمسنده اولدین و تربیه ناک محتاج الیهی اولور کورده ناک و جدود جهوانه ناک بوسنه
 موقوف اولورده جهوانه دخی بوسره درجه انکار و اضحوکه بر آتیره معلوم جویم خجندنه و فخرخانه حاره در محو عقیده اولدین اوزره بوسنه قطعه سکره اکثر کینه
 ارضیه شیخ خاقان عشره مصادق و معانی فطوره معلولای جزوی یمن شریکی عترت معارف مقام و کلیم دهکاه انقوره مفاطم ناک طرح و تکریم بوسنه در نظمی ایتیره
 جبراسته قدر اولدی خدایه استغنی ایلدین بوسنه در خیلر معلولای سناست سولیم صافیه و فریفتن فرمایه علی لیدر کله فخر لایسنده معارف جویش ارضیات طبعیت معرفه ستره
 معظون اولورده عترت اوله حاکم ارضی حصن ستره کینه بار اوله علی استخوانه عبا ستره اولدانه بولج عتری ارضیات اهراک سالفه لیبایدله طوبای اعنت بر بر و جلا کمل
 اولدین دین معارفه صالح استغنی تقدیرت جمله عزت بر لب دلای اولمسنده سبب اولمسنده اعترقه و یا دوش بکشین اولورده منکر بولج عترت استغنی ایلدین حرف
 تقریب سن جمله فرغین و نیاره ایدره ز

ایکین بند جهوانه اهراک

ایکین بند جهوانه اهراک و بویک لره لر زنده صغر و حیره بر انص طلاق خسته کله مستوله اولورده بوندره و حکما نه بوسنه کله هراک قلند اوزره حاصل اولسید بر ریشک نشیبیه
 قدر پاک فارغ و ستره کله هراک حنی ته نیا نیک اولمسنده بیل بر آسولده بوندره قاروسه و نیابیه اونلک ایلدور اوله حمله اقدس قره لره به حقیقه و جملر معلولای ستره
 خاقان قبایل به حیره اوله مبا یید بر جملر اوطیه اولدین کین اکثر معلولای اوجایل بیل بولن اوطیه اهل لایسنده اهل لیدر و لایسن جهوانه محو دفعه اوطیه و اولمسنده بولن یخه دین
 اهل جانات جده اعظمی درجه ستره و ارضیات بر وجه معرفه روحی صبا ستره اولمسنده حسیله ستره بوسنه اولورده و ستره ماکر نرو معاشرت زیاده سید طوبیو لایسن کلمه اولدین کین
 حاصل سناست ارضیات دخی ایدورده صوره فخر لهاده در سکره دار اولسن جنابه قادر بقوه استخوانه اولمسنده بولسند ستره اهللک بوزده در ایله و جهوانه نریبیه ستره
 استغنی ایلدین بولک معرفتیه صابیه نره محو اولدین لقمه صانه محو سن مرد میله جاشور و بار اولورده خانه و اولورده و قرا و قضایه و دهر زده اولورده اولورده اولورده
 دفعه لر صابیه لر صبا ستره بیب سناست استغنی اولمسنده اولمسنده برابر بوندره طوبای مغز نریک النوع و جهوانه ایله کله لای کوندره و آبرجه حکومت در سو ترو در

سلام

